

El *tirabrases*(ALDC, V, 1052. El *tirabrases*)

Es tracta d'un estri que consisteix en una barra de ferro amb un ganxo a un extrem, que serveix per a remoure i apartar les brases del forn; també per a atiar les brases de la llar. La lexicogènesi es basa en la idea de:

1) 'estirar': *tirabresa* 1, 4-6 (o *tirabrases*), *tiracaliu*, els dos compostos del present de *tirar* 'estirar' (< llat. vg. *TIRARE 'tirar sagetes', de l'argot militar romà) i de *brasa* (< potser llat. vg. *BRASA) o *caliu* (< llat. vg. *CALIVUM), respectivament; *tirabraç* 17, homonimització de *tirabresa* amb *braç* (< BRACHIUM); *tiràs* i *estiràs* 114, deverbals respectivament de *tirassar* i *estirassar* 'estirar arrossegant', dit també de l'eina per a aplanar la terra o arregar el gra' (cf. *roà*);

2) 'regirar les brases': *escalivador*, der. de *caliu* 104 amb el suf. -ador ('que escaliva, que remou el caliu'), *rescalivador* 108, amb el prefix *re-*, de valor repetitiu;

3) 'escombrar, netejar': *escombrador* 190, der. de *escombrar* (< llat. vg. *EXCOMBORARE 'treure runes', d'origen cèltic), com *escombral* 85, de *escombrall*, per despalatalització de la [ʎ] final pròpia de l'alg.; *llempiador del forn* 48, der. de *llempiar*, per dissimilació de *llimpiar* (< cast. *limpiar*); *escurafocs* 145, compost de *escurar* (< llat. vg. *EXCŪRARE 'netejar', der. de *cura*) i *foc* (< FŌCU); *raspall* 179, compost de *raspar* (< germ. *HRASPON 'arrencar') i el suf. -all, indicador d'un estri (com *fregall*, *podall*);

4) 'burxar, furgar': *burjó* (*burjó amb granera* 76, *burjó des forn* 78, 82), der. de *burjar*, d'origen incert, amb les var. *brujó* 71-73 i *burjal* 16, amb metàtesi, com *burxó* 127, amb ensordiment, i el seu der. *esburxegador del foc* 33; *brítjó* 83, 84 < *brutjó*, amb palatalització pel contacte amb la [dʒ]; *furganyer* 177, der. de **furgany*, que ho és de *furgar* (< llat. vg. *FŪRĬCARE 'escorcollar com una fura'), *burganyer* 152, encreuat amb *burxar*; *remenador* 43, 103, compost de *re-* i un der. de *menar* (< llat. vg. MINARE 'conduir animals' → 'moure d'un costat a l'altre');

5) 'pal, bastó, vara': *bastó* 66, 80 (< llat. vg. *BASTONEM, var. de BASTUM, d'origen potser preromà); *palo* 162, 176 (< cast. *palo*; formes perifràstiques: *palo de retirar el foc* 157, *palo amb un ganxo* 157); *contier* 22, 23 (var. *escontier* 32, 42, *escortier* 37), der. del llat. CONTUS 'burjó', potser des de *CONTICULARIUS (DCVB) o d'origen mossàrab (DECat), però, atesa la var. *escotiar*, així com l'asturià *contiar*/*contear* 'apuntalar', potser és lògic partir d'un der. de *CONTIDIARE; *puntal* 178, der. de *punta* (< PŪNCTA); *perxa* 'pal llarg i estret' 26 (< PĒRȚCA); *brulló* 'barró amb un sac o drap a l'extrem' 95 (*burulló* 99, amb epèntesi vocàlica; *brilló* 88, per assimilació [u] > [i] pel contacte amb la consonant palatal), der. de *brull*, *brulla* < llat. vg. gāl·lic BRŌGILOS 'brolla; brot, rebrot'; *barra* 86, 96, 109, 117, 125, d'origen preromà, amb les

var. sintagmàtiques *barra del forn* 27, ~ *de burxar el forn* 91, ~ *del ganxo* 124, ~ *per a revoldre el foc* 149 (*revoldre* < REVOLVERE 'regirar'); *canya en un drap banyat* 189 (*canya* < CANNA), formació perifràstica no lexicalitzada;

6) 'pal forcat': *forca* (< llat. FŪRCA); der. *forcat* 117, *forqueta* 172, 175, 184, *forquilla* 49, 58, amb el suf. -at, -eta i -illa, respectivament, dim.; *folconi* 85, pres del campidanès *furconi*, on és der. de *forca*;

7) 'ganxo': *ganxo*, d'origen preromà, *GANSKIO- o *GANKIO- 'branca', amb les var. perifràstiques *ganxo de foc* 45, *ganxo de desenforar* 120 i el femení *ganxa* 119, 123;

8) 'ferro', per un procés metonímic: *ferro* (< FERRUM); *ferro del forn* 25, ~ *d'escombrar* 186, ~ *amb mànec llarg* 69, amb determinant; der. *ferroll* 140, *forroll* 144, 150, de VERUCULUM encreuat amb *ferro* (Moll, 1928: 1451; DCVB); *bocí de ferro* 115;

9) 'pala': *pala* 154, 164 (< PALA), amb les var. *pala del foc* 169, *pala de ferro* 174, simplificat amb *palaferro* 98; der. *palador* 121;

10) 'estri per a agafar les brases': *molls* 121 (< MŌLLEM 'tou, flexible'); *mordassa* 136 (< MORDACIA, de MORDAX 'que mossega'); *estena*[θ]es 138 (< cast.-arag. *tena*[θ]as, der. de *tener* 'tenir agafat');

11) 'estri amb funció d'estirar': *rasclat* 7, 20, dim. de *rascle*, der. de *rasclar* (< llat. vg. *RASICULARE × *asclar*); *rascló* 18; *rastre* 190 (*rastre de fiarro* 132) (< RASTRUM 'rascle, rastell'); *roall* 14 (pron. [ru'aʎ]), der. de **rodall* (< RŪTABULUM 'espàtula, pala del forn'; cf. asturià *rodallo*) (García de Diego), congènere de *redable* 'tiràs per a replegar el blat': cal confirmar l'existència de *roall* davant els dubtes de Coromines, que pensava que potser era un "error de còpia del barroer Griera" (DECat, VII, 506 a: 29-31); *rem* 110, 112 (< RĒMU), der. *remador* 42, que també podria ser reducció de *remenador*.

Altres: *dalla* 'ferro llarg amb un cercol a l'extrem' 41, 105, d'origen incert; *cobripà* 187, pròpiament 'tela que tapa el pa per a dur-lo al forn'.

A nivell lexicosemàntic, notem la gran productivitat onomasiològica d'aquest referent, amb molta dispersió, amb força lexemes genèrics (*ferro*, *ganxo*, *burjó*, *barra*, etc.), sovint amb determinants desambiguadors (*ferro del forn*, *burjó des foc*, *barra del forn*, etc.), i uns pocs específics (*tirabrases*, *tiracaliu*, *escalivador*); no manca la transferència d'estris amb una funció semblant de 'estirar, tirar' (*tiràs*, *rasclat*, *rastre*).

L'únic mot amb valor específic que figura en el diccionari normatiu, des del DG_I, 1932, és *burxa* "barreta de ferro per a remenar i atiar el foc" sense referir-se al forn; caldria introduir-hi *tirabrases* (o *tirabresa*) i *tiracaliu*.